

о. Юрій МИЦИК (Київ)

ТРИ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ВОЛИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Історія Волині – одного з найдавніших і найславетніших регіонів України завжди привертала до себе увагу дослідників, але й досі рясніє “білими плямами”. Значною мірою це стосується козацької доби, тобто XV–XVIII ст., і однією з причин цього прикрого явища є брак джерел. До того ж головні зібрання джерел з історії Волині цього періоду знаходяться за межами України, насамперед у Польщі.

Мені пощастило неодноразово працювати в польських архівах, що, правда, над іншою проблематикою. Однак джерела з історії Волині час від часу потрапляли в поле зору, і низку з них було мною опубліковано в різних виданнях. У даній статті пропонується публікація деяких архівних документів з історії Волині, виявлених мною під час пошуків у 1994, березні 2003 і 2008 рр. Перший з них знаходиться у фундаментальному збірнику оригіналів та копій документів 1550–1620 рр. Кілька джерел з його складу (незнані листи гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, деяких острозьких православних владик та ігуменів) ми вже видрукували, цього разу нашу увагу привернули до себе документи іншого роду. Один з них має безпосередній стосунок до Острога. 30 (20) червня 1611 р. острозькі міщани звернулися із листом-скаргою до власника міста й свого покровителя князя Януша Острозького (1554–1620), старшого сина князя Костянтина II Острозького. Князь Януш був останнім представником цього роду по чоловічій лінії. Він обіймав раніше посаду волинського воєводи, потім став білоцерківським, богуславським, володимирським, черкаським та переяславським старостою, врешті (з 1593 р.) – краківським каштеляном.

Міщани скаржилися на жорстоке публічне свавілля, вчинене на острозькому ринку князівським слугою Яном (Іваном) Бледовським (можливо – Блендовським) щодо їхнього колеги острозького міщанина, золотаря (ювеліра) Павла Похили (Похила), який навіть був членом місцевого лавничого суду. Бледовський також вчинив і інше безправ'я: стріляв з рушниць по людях на греблі. На жаль, у збірнику немає даних щодо того, чим закінчилася ця справа, чи покарав князь свого свавільного слугу. Цей невеликий документ проливає світло на становище міщан, а водночас подає важливі дані про значну торгівлю, що її провадив Остріг на початку 1611 р., про участь у острозькому ярмарку значних людей та купців з іноземних країн. Другий документ було виявлено у додатку (“суплементі”) до II-го відділу фонду “Архів Радзивілів”, що зберігається у Головному архіві давніх актів у

Варшаві. Цей документ був написаний у першій чверті XVII ст., принаймні так можна судити не тільки з особливостей почерку, але й звісток, що містяться у ньому. Згадуючи про с. Гульче, тобто Гільче, що у 10 км на північ від Острога, на шляху до Рівного, автор документа записав, що воно є власністю “його мості пана Жолкевського”. Тут мається на увазі відомий воєначальник Речі Посполитої Станіслав Жолкевський (1547–1620), який був великим гетьманом коронним (з 1613 р.) і великим канцлером коронним (з 1617 р.). Він загинув у Цецорській битві 7.10.1620 р. Його єдиний син і спадкоємець Ян помер бездітним у 1623 р., і величезна спадщина Жолкевських дісталася його старшій дочці Софії, котра була дружиною магната Яна Даниловича. Таким чином, документ не міг бути написаний пізніше 1623 р., бо на той час рід Жолкевських по чоловічій лінії перервався, а Гільче перейшло у власність Даниловичів. Достатньо точно датування часу створення документа дає можливість уточнити деякі його свідчення. Так, під гетьманом польним коронним (власником Торговиці) мається на увазі Станіслав Конецпольський (перебував на даній посаді у 1618–1632 рр.), він же згадується і як власник Верхнього.

Створення документа слід пов’язати з цілком практичними потребами: купець мав знати розміри мита в різних населених пунктах, щоб точніше обрахувати свої видатки. Цікаво, що незнаний автор документа назвав цього купця українським, що свідчить про поширення на Волині термінів “Україна” та “український” задовго до XIX–XX ст. Цей купець очевидно проживав у містечку Торговиця, бо саме звідси до славного Острога пролягав його шлях. Слід підкреслити, що під Торговицею тут мається на увазі не те місто на Уманщині (нині – на теренах Кіровоградської області), де у 1792 р. для повалення польської конституції була проголошена сумнозвісна Торговицька конфедерація, а малознане містечко у Дубненщині між Луцьком і Дубном на берегах Стиру. Подальший шлях купця можна визначити лише пунктирно, бо низка вказаних ним пунктів зникла або ж мала тимчасовий характер, як корчми. До того ж він подав деякі назви викривлено. В усякому випадку ним відзначено Добрятин, потім – Муравицю, а це пункт на схід від Млинова (до річі, він відомий нині пам’яткою археології – Муравицьким поселенням). Далі йдуть Варковичі – село, що нині стоїть на трасі Дубно–Рівне; ще далі – вищезгадане Гільче, врешті села, які сьогодні прилягають до Острога: Верхів та Грим’яче. Таким чином, можна простежити одну з торговельних трас Волині, з точними вказівками щодо пунктів ночівлі або перепочинку і, звичайно, даними про розмір мита. В останньому випадку автор документа подав цифри у двох колонках. Судячи з усього, у першій графі він подавав розміри мита у злотих, а у другій – у грошах. Щоб не було плутанини, в публікації цифри з першої колонки подаються з двокрапкою справа, а у грошах – з двокрапкою зліва. Можна відзначити, що мито у придорожній корчмі було значно нижчим, ніж у більш-менш великому населеному пункті, де купці крім перепочинку могли й поторгувати. Третій документ було мною виявлено ще у 1994 р. у тому ж фонді. Це реєстр (список) козаків, які служили у магната Юзефа Кароля Любомирського (помер у 1702 р.), конюшого коронного у 1683–1692 рр., старости сандомирського (1677–1702), непомицького, любомльського, солецького,

зоторського, любачівського, рицького, стенжицького, також надвірного маршалка (1692–1702), великого коронного маршалка (1702). Зазвичай українські історики приділяють першочергову увагу запорозькому козацтву, і це є слушним, враховуючи його державотворчу роль. Однак настав час звернутися і до т. зв. надвірних козаків – найманого війська на службі магнатів Речі Посполитої, тим більше, що запорожці часом служили магнатам, а надвірні козаки (досить згадати хоча б Івана Гонту) переходили на бік українських повстанців. У даному випадку цей список належить до часу, коли внаслідок переможної битви під Віднем християнські війська, в т. ч. українських козаків, зупинили турецьке нашествя. У 1684 р. та й пізніше король Речі Посполитої Ян III Собеський прагнув розвинути успіх і звільнити від турків Молдавію. Видно, у зв'язку з цими подіями було складено даний список козаків у серпні 1684 р. Тут згадуються такі волинські міста, як Заслав, включно з його частиною – Новим містом, Старокостянтинів (сучасна Хмельницька область), Чуднів, Миропіль, Вільськ (сучасна Житомирська область). Список козаків є важливим ономастичним джерелом, зокрема можна відзначити присутність у ньому низки українських прізвищ, типових для Лівобережжя: Вискварченко, Маменко, Маценко, Мойсієнко, Мусієнко та ін. Це було одним із наслідків Руїни та значних міграцій українського народу у цей період. Здається правдоподібним також, що частина козаків після падіння Гетьманщини на правому боці Дніпра перейшла на службу до магнатів Речі Посполитої.

Нижче подаємо всі три документи в оригіналі. Незрозумілі слова позначені трикрапкою у дужках — (...)*

ДОКУМЕНТИ

№ 1

1611, червня 30 (20). Острів. – Лист острозького міщанського уряду князю Острозькому зі скаргою на свавілля його слуги Бледовського

Jaśnie oświeczone mściwe książe, panie i panie nasz mściwy!

Ucieczka obrona nasza do Pana Boga naprzód, a do w. ks. mści, naszego mściwego pana, jest. Terazniejszego czasu, gdy się już zebrało ludzi znacznych, z obcych krajów kupców, na jarmark do Ostroga, sługa w. ks. mci Jan Bledowsky bez żadnej przyczyny mieszczanina rzemieślnika w. m. Pawła Pochyle, złotarza, który też w ławicy na urzędzie z nami siada, wśród miasta, gdy jemu robotę oddawał, już na kotrzem (?) siedzącego, porwawszy jego za brodę, tak szarpając, bijąc, włókł wedle (?) kotczego przez rynek, aż jemu brodu wyrwał, w ten czas go porzucił, robotę wzięwszy, a nie zapłaciwszy; a ludzie, którzy się na jarmarek zjachali, wszyscy się dziwili, żałując, że takie wielkie bezprawie dzieje się mieszczaninu ostrozkiemu. Który złotarz, zbity i szarpany, pojechał by i sam do w. ks. m., naszego mściwego pana, ale ile ból, nie zdołać drogi podjąć; takie bezprawie i obelżenie miastu w. ks. m. od p. Bledowskiego stało się, który wyjeżdżając z bramy, z pułhaków strzelał po grobli, ludzi rozganiał, to wszystko do wiadomość w. ks. mści z wielkim żalem donosimy, o mściwą sprawiedliwość i obronę uniżenie prosimy, Pana Boga prosząc, aby długo fortunnie w. ks. m., naszego mściwego pana, chować raczył.

Dat z Ostroga dnia 20 junii roku Pańskiego 1611.

Три документи з історії Волині XVII століття

W. ks. mści, naszego mśiwego pana, nanizszy poddani i podnożkowie, urząd miasta Ostroga.

Головний архів давніх актів у Варшаві (далі – АГАД). – Ф. “Архів публічний Потоцьких”. – № 9. – Т. 1. – С. 283. Оригінал, завірений печаткою. Адреса: “Jaśnie oświeconemu książęciu Ostrozkiemu, casztelanowi krakowskiemu, j. ks. m., panu panu naszemu miłościwemu”.

№ 2

Перша чверть XVII ст. (до 1624 р.). – Перелік населених пунктів із вказівкою щодо розмірів мита, яке там стягується

Connotacia myt od kupca ukraińskiego z Targowicy do Ostroga.	
Currens:	
W Targowicy, w dobrach jaśniewiel. j. mśc p. hetmana polnego koronnego z przewozem i mytem od woza	8
W tymże mieście dwoje myta biorą kudłowskie i ozdziowskie, do tegoż miasta należące, od konia po groszy sześć ditto	6
W Dobratynie od woza	2
W Bruchowiu wsi, do Dobratyna należącej, od woza	1
W Murawicy, dobrach j. mści p. Sapihi troje od woza po zł.	2
W Ozliowie od konia po groszy	3
W Arsyczynie od konia po groszy	6
W Iwaniu, w dobrach jo kscia j. mści stawszy Lędomirskiego od konia groszy	6
W Pogorykach tegoż kscia j. mści od konia groszy	6
W tejże wsi i Dubieńskiego myto biorą od woza	1
W Mołodawie, dobrach tegoż kscia jeo mści od konia	3
W Markowiczach, w dobrach kscia jeo mści, a w tenucie j. mści p. Aksaka zostawiająca, od woza	2
W Koniuszkach od konia	6
W Curszowie, w dobrach kscia j. mści, w tenucie j. mści p. Zwolskiego, oberszter leytnanta od konia	6
W Nizny karczynie j. mści p. Leduchowskiego, porucznika, od konia	6
W Banińskiej karczynie kscia j. mści dobrach od konia	6
W Kiwenny (?), do której wiele possessorów, od konia	6
W Hulczu j. mści p. Zułkiewskiego, biero od konia, jak może, po gro. 6 i 12	6
W Wirzchowie j. mści p. Koniecpolskiego od konia	6
W Ostrogu i ze wsio Hrymiaczym myta biorą po taleru bitym, albo jak mogą wycygać	8

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – Від. II. – Supplementum. – № 538/12. – Арк. 1. Оригінал.

№ 3

1684, серпень. – Реєстр козаків коронного конюшого Юрія Любомирського

Реєстр козаків jaśniewielmożnego jeo m. pana koniuszego koronnego spisany in augusto 1684.

Zasławscy

Recyk	– 1
Nazar	– 2
Pilip	– 3
Paweł Kowal	– 4
Wojciech	– 5
Iwan Musienko	
Pietro Nowak	– 6
Iwan Makarczuk	
Pietro Nizowiec	– 7
Pietro Kriwołucki	– 8
Naum Czumak	– 9
Stefan Olejnik	– 10

Nowe Miasto

Tymuszczyk	– 1
Jachno	– 2
Wasko Rudys	– 3
Lesko Burban	– 4
Wasil Ganczar	– 5
Olexa Horiński	– 6
Andrijewski	– 7
Andruszko Worotni	– 8
Pawło Jaremczykow	– 9
Semko Kalinuw	– 10
Fren	– 11
Stefan	– 12
Jarema	– 13
Wojciechowski	– 14

Konstantinowscy

Jakim Powtawsky	– 1
Iwaś Bałkowskij	– 2
Piotr Mojsejenko	– 3
Iwan Pateckij	– 4
Antonenko Michałowicz	– 5
Iwan Kropko	– 6
Hawryło Holineckij	– 7
Jacko Rosanoskij	– 8
Iwan Wołoszyn	– 9
Kiriło Dusicz	– 10
Piatkowskij	– 1
Hriń Wyswarczenko	– 2
Małynecki	– 3
Alexander	– 4
Anton Czarteniowsky	– 5
Iwan Bodun	– 6
Nesterenko	– 7

Три документи з історії Волині XVII століття

Połujan	– 8
Daniło Ochrimowski	– 9

Czudnowscy

Fedor Struk	– 1
[O]melko	– 2
Mychajło Łukaszow	– 3
Iwan Skalacki	– 4
Wasil Okabenko	– 5
Dmitro Mikokaiewicz	– 6
Gregor Mamenko	– 7
Fedor Kremieniecki	– 8
Matwuj	– 9
Dmitro Borsowski	– 10
Olexa	– 11
Jakow Woronienko	– 12
Tymko	– 13
Kost Macenko	– 14
Zawacki	– 15
Iwan Ston	– 16
Wasil	– 17
Iwan Milenki	– 18
Andruszko Bohun	– 19
Iwan Hurak	– 20
Iwan Wilski	– 21
Anton Pawdanenko	– 22
Stefan Chmuryszyna	– 23
Jakow Popowicz	– 24

Miropolscy

Z Piątki

[...]hat ataman	– 1
Petro Kalinow	– 2
Lesyk	– 3
Wojciech Brecowski	– 4
Karp Wasylenko	– 5
Stefan Puternik	– 6
Ilko Harasymow	– 7
Martyn Krawiec	– 8
Roman Mysak	– 9
Wasył Petrenkow	– 10
Parchom Lebedak	– 11
Paweł Kalinow	– 12

Z Wilska Miropolskie

Stefan Husaczęko	– 1
Paweł Neroszaczenko	– 2
Kiriło Neroszaczenko	– 3
Pawło Dmitrow	– 4

Semen Wowkowiński	– 5
Kost Omelczenko	– 6
Stefan Czarny	– 7
Iwan Kiczynienko	– 8
Hrycko Tichejki	– 9
Iwan Zolejko	– 10
Ostap Zolejko	– 11
Jacko Turkiewicz	– 12
Jacko Kowalenko	– 13
Wasil Jaresenko	– 14
Wasil Harasimenko	– 15
Fedor Tarasenko	– 17.

Державний архів у Кракові. – Ф. “Архів Сангушків”. – № 328. – Арк. 1–3. Оригінал. Нотатка на звороті: “Regestr kozaków, którzy podobno do pułku ordynackiego stawali, bo tu w (?) prepor (?) constat do jakiej potrzeby”.

о. Юрій Мицик (Київ). **Три документи з історії Волині XVII століття.**

У статті пропонується публікація трьох архівних документів з історії Волині XVII ст. Перші два стосуються міського життя: свавілля князівського слуги щодо ремісника у Острозі; торгівлі на Волині, причому подаються розміри мита, основні пункти торговельної траси. Третій документ стосується козаків, що служили при князівському дворі Юрія Любомирського, серед них чимало вихідців з Лівобережжя.

Ключові слова: Україна, Волинь, місто, торгівля, козацтво.

о. Юрий Мыцык (Киев). **Три документа по истории Волини XVII века.**

В статье предлагается публикация трех архивных документов по истории Волини XVII в. Первые два касаются городской жизни: произвола слуги князя по отношению к ремесленнику в Остроге; торговли на Волини, причем сообщаются размеры пошлин, указываются основные пункты торгового маршрута. Третий документ касается казаков, которые служили при княжеском дворе Юрия Любомирского, среди них встречаем ряд выходцев с Левобережья.

Ключевые слова: Украина, Волинь, город, торговля, казачество.

Rev. Yurii Mytsyk (Kyiv). **Three Documents on the History of Volhynia in the Seventeenth Century.**

The article presents a publication of three archival documents on the history of Volhynia in the seventeenth century. The first two are related to urban life, i. e. violence committed against a prince's servant by a certain artisan in Ostrih and trader in Volhynia. The latter also gives information about taxes and the main places of the trade route. The third document deals with the Cossacks at Jerzy Lubomirski's princely court. It is well known that many people from Left Bank Ukraine were servants at his court.

Key words: Ukraine, Volhynia region, city, commerce, Cossacks.